

a napsí. K tomuto účelu byl lustr zvláště vhodný, neboť samo světlo patřilo neodlučitelně k modlitbám za zemřelé a symbolizovalo jejich naději, že po temnotách přijde nové světlo – vzkříšení. Často se vyskytovaly korporátní nadace, které byly určitou zárukou trvalosti memorie. Typologický průřez problematikou kontextů je opět velice dobře doložen konkrétními případy s důkladnou rešerší literatury a pramenů. Ve snaze o úplnost se Henkelmann nevyhýbá ani otázkám, pro něž pramenných dokladů mnoho není (např. na s. 129 konkrétní modlitby a formy liturgie spojené s lustry).

Ve třetím oddíle se nejvíce uplatnila autorčina schopnost pojmut téma komplexně. Sleduje mj. významové vazby k liturgickému prostoru a performanci, kdy lustr v synergii s hudbou může „účinkovat“ v různých akcích na pomezí liturgie a dramatu, ikonografie lustru může „komentovat“ dění na oltáři či „vstupovat do dialogu“ s ostatním zařízením. Přímo okouzující je představa, že před proměňováním byl lustr spuštěn k zemi a andělé, držící pyxidy naplněné hostiemi, tím snesli celebrantovi z nebe „andělský chléb“ (s. 133). Na tomto místě je připomenuta i vzácnost umělého světla ve středověku. Lustry s desítkami svící musely být až nepředstavitelně působivým, nadzemským zjevem. V některých případech je dokonce doložen „forichung“ umožňující lustr zahalit do plátěné zástěny. K zahalení docházelo asi v období půstu, aby byl o svátcích (vánočních a velikonočních) efekt rozsvíceného lustru ještě umocněn. Plátno bývalo malované a popsané, a tak mohl mít donátor zajištěnu „reklamu“ i v době „mimo provoz“, jak to známe z naší současnosti z ploch zavěšených na lešení rekonstruovaných domů. Lustry bývaly sotva rozsvěcovány při každé mši, možná tedy stav zahalení převažoval. Odhalení a rozsvícení pak bylo jedním z prostředků, jak odlišit nedělní i jiné sváteční bohoslužby, vyvolat nevšední mentální nastavení účastníků, jejich zvláštní očekávání a chování. Iluze vpádu božského do našeho světa přitom zprůchodňovala transcendentální komunikaci, zvyšovala emocionální účast a tím i efekt mše a dalších rituálů.

Vera Henkelmann ukázala jeden ze směrů, kterým se lze vydat, chceme-li u kostelního zařízení popsat přesah za praktickou, estetickou a pasivní náboženskou funkci ke smyslu kostelního prostoru a rituálu a vůbec k obecnému významu pro dějiny kultury. I když se téma lustrů může na první pohled jevit jako podružné, okrajové či bezvýznamné, recenzovaná kniha podle mého soudu prokázala, že tomu tak být nemusí.

ALÉŠ MUDRA

In puncto religionis. Konfesní dimenze předbělohorské kultury Čech a Moravy, edd. Kateřina HORNÍČKOVÁ – Michal ŠRONĚK, Artefactum, Praha 2013

264 s., ISBN 978-80-86890-57-9

S odstupem několika let je již možno plně docenit výstavu *Umění české reformace* a její stejnojmenný katalog. Ukázalo se to zejména během husovského jubilea, kdy se řada tematických výstav přihlásila, byť někdy spíše mlčky či jen výběrem exponátů, k jejím koncepčním východiskům. Pokud lze výstavu s katalogem chápat jako iniciační počín, který formuloval stěžejní otázky konfesních aspektů kultury období české reformace, sborník *In puncto religionis* je logickým následovníkem, který na jedné straně teoreticky rozpracovává editory formulovaný koncept, na straně druhé přináší řadu případových studií k jednotlivým problémovým okruhům či konkrétním dílům.

Vstupní studie Kateřiny Horníčkové v hutné zkratce shrnuje limity našich možností poznat konfesionalitu díla, tedy způsob, jak utváří věroučnou identitu konfesní komunity a jak ji prezentuje navenek; důraz klade na kontext i případnou pozdější re/kontextualizaci. Konfesionalita není chápána jako stabilní veličina, nýbrž závisí na času, prostoru i funkci. Věřoučně vyhraněné dílo může změnit svoji původní výpověď přesunem do jiného prostředí, stejně tak může ztratit či naopak nově nabýt konfesní konotace v průběhu času či při změně své funkce. S tím souvisí i stav dochování, které je příznivější pro starší fázi reformace. Autorka jej vysvětluje postupující konfesionalizací: mladší památky byly věroučně vyhraněnější, a tudíž i „čitelnější“, proto docházelo po vítězství katolické strany k jejich častějšímu odstranění.

Pokud úvodní text editorky obsahuje celou řadu reflexí, které se dají vztáhnout k uměnovědné metodologii obecně, o vlastní koncepční formulaci „umění reformace“ se pokusila Milena Bartlová. Činí tak nejdříve ve vztahu k dosud užívaným periodizačním pojmům gotika a renesance. Zatímco ve starším bádání stály renesance a reformace v protikladu, autorka se snaží spíše o vymezení referenčních rámců, v nichž se obě kategorie pohybují, a tedy i jejich kognitivních možností a limitů. Toto postavení „vedle sebe“ místo „proti sobě“ umožnilo oba pojmy smířit a učinit z nich nástroje, které je možné používat při interpretaci uměleckých děl souběžně. Přesto je jasné, že kategorie umění reformace si bude cestu do umělecko-historických prací razit jen nesnadno.

Nejde přitom jen o nízký počet dochovaných památek, ale i o nejednoznačnou identifikaci případného konfesionálního vyznění díla, která nadto šla vtělit jen do určitého typu artefaktů; na rozdíl od renesance, jež se opírá o přece jen uchopitelnou kategorii „formy“, zůstávají zhusta polysémantické výpovědi náboženských děl těžko dešifrovatelné.

Složitá koncepční východiska se naplno vyjevují i v následující programatické studii Ondřeje Jakubce, která se snaží dešifrovat konfesionální dimenzi sakrální architektury. Autor tak činí velmi opatrně a ukazuje řadu příkladů, kdy nás formální analýza může přivést spíše na scesti. Čitelnější distinktivní styl nalézá spíše u katolické, resp. jezuitské architektury, byť v českých zemích ji nenajdeme v čisté formě, ale jako amalgám původních zaalpských forem, domácí tradice a lokálních daností. Odstínit přesto konfesionální komponentu od jiných záměrů stavebníků není jednoduché. Pokud například autor u slavatovské přestavby jindřichohradecké jezuitské koleje interpretuje uchování gotických forem jako úsilí navázat na místní středověkou tradici katolicismu, lze nabídnout i sociálně podmíněný výklad. Nešlo spíše o snahu přihlásit se k dědictví pánů z Hradce, které mělo legitimizovat nového držitele Viléma Slavatu? Z výzkumů Petra Mati víme, že právě v této sféře se Vilém snažil využít všech dostupných prostředků. A nespočívá nakonec vysvětlení v oblasti praktické, neboť navázat na původní formy bylo stavebně nejjednodušší?

V případě nekatolických sakrálních staveb Jakubec charakterizuje jako hlavní rys sjednocené vnitřní prostory, které vyhovovaly liturgii slova. To není překvapivé, ostatně již první „reformační“ stavba, Betlémská kaple, byla budována jako architektonicky neokázalé, nicméně kapacitně naddimenzované shromaždiště věřících. Celkově tak autor zjišťuje jen nízký potenciál architektury vyjadřovat svoji formou konfesní sdělení. To však podle Jakubce neznamená, že by církevní stavby byly konfesně indiferentní, výpověď v tomto směru se nalézá „mimo formu“, v jednotlivých významově funkčních aspektech (liturgii, kultu, náboženském životě, společensko-politické funkci stavby či konfesi stavebníka).

Jakubcův koncepční text rozvíjí na konkrétních příkladech dvě studie. Zatímco Jan Royt se zaměřil na výbavu kostelů, konkrétně luteránské křtitelnice, Petr Hrachovec na základě kázání žitavského faráře Kašpara Tralla sleduje „přeznačení“ zdejšího kostela Panny Marie pro potřeby luteránské obce. Tiskem vydaná homilie o novém svěcení oltáře a dalších kostelních objektů je nejen návodem pro tehdejší věřící, jak mají

vnímat prostory a vybavení kostela, ale i společným vodítkem pro dnešní historiky, jak dešifrovat jeho konfesní rozměr. Přímo instruktážní je pak nové vyznění hlavního mariánského oltáře, který se luteráni snažili včlenit do christocentrického kontextu. Návodný je pro věřící i nápis na oltáři, shrnující luterské vnímání mariánské úcty: *Maria honoranda, non adoranda*.

Konfesní dimenzi pochopitelně mohla mít i profánní architektura, jak na příkladu městských realizací v Hradci Králové ukazuje Kateřina Horníčková. Pokus o rekonstrukci podoby a ideového vyznění nedochované kašny, o níž se nám zachovaly zprávy ze závěru 18. století, ukázal na jisté konfesionální konotace, které však rozhodně nepřevažovaly. Hlavním programem byla manifestace věrnosti králi a zemi. Konfesní komponenta byla přítomna v tom smyslu, že město cítilo kompaktnost a legální dvojvěří v zemi. To vysvětluje i poměrně ostré vyznění druhé analyzované památky, protibratrského nápisu na severní městské bráně.

Pokud architektura získávala konfesní referenci spíše kontextem než formou, ideálním médiem byl v této oblasti bezpochyby knihtisk. Důkladná studie Petra Voita o ilustracích v první polovině 16. století přesto ukazuje jen skromný repertoár konfesně zabarvených témat. Důvody byly převážně ekonomické. Čeští tiskaři se do značné míry spoléhali na použité štočky německých dílen, které poté používali po dlouhou dobu. Svou roli sehrálo i úsilí o konfesní neutralitu, neboť na malém českém trhu se vydavatelé snažili z komerčních důvodů oslovit všechna věroúčná společenství.

Ke knihtisku se vážou i další dvě případové studie. Martina Šarovcová analyzuje neobvyklé vyobrazení Svatopluka varujícího tři syny před neshovorností, ilustrující Litomyšlský graduál, jako aluzi na konfesní situaci v Čechách. Zajímavé otázky bratrského knihtisku se věnuje Michal Šroněk. Opatrné zacházení s obrazovými médii bylo prolomeno v Bibli z roku 1596 a její titulní ilustraci, která je citlivou a nanejvýš zdařilou adaptací řady grafických předloh. I přesto však dle autora zůstaly obrazy u Jednoty (i pro další reformační církve) médii s přesně vymezenou sférou tolerance, která se vztahovala na jejich didaktickou funkci.

Programová interdisciplinarita přístupů ve sborníku souvisí i s testováním, které oblasti křesťanské kultury konfesionalizovatelné byly, a které nikoli. Jak ukazuje analýza hudební složky liturgie od Martina Horyny, hudba se jasně srozumitelným identifikačním znakem konfese v Čechách nestala – na rozdíl od jejího textového

doprovodu. To dokládá na příkladu utrakvistické „hymny“ Věrní křesťané Milada Homolková. Změněná gramatická varianta u sloves z třetí na první osobu naznačuje, že zatímco v původní fázi měla píseň funkci přesvědčovací, v následném vývoji se stala výrazem kolektivního sebevědomí, pevného věroučného postoje, který má píseň utvrzovat a posilovat.

Konfesionalita díla pochopitelně úzce souvisela s postavou objednavatele. Jitka Vlčková se pokusila analýzou výzdoby tzv. Smíškovské kaple v kutnohorském chrámu sv. Barbory vyřešit otázku, k jaké konfesi se hlásil její donátor Michal z Vrchovišť. Ikonografie ale ve skutečnosti příliš vodítek neposkytuje, takže autorčině afilaci Michala do tábora utrakvistů lze přitakat spíše proto, že donátor jako hofmistr a kutnohorský primátor jinam patřit nemohl. Konfesně indiferentní je pak patrně portrét Jiřího Zikmunda Práckického ze Zástřízl, byť obsahuje oslavou báseň Kalvínova následovníka Thedora de Bězy. Z rozboru Blanky Kubíkové vyplývá, že se v tomto případě jednalo především o přihlášení se k významnému učeneckému kruhu.

Jediný příspěvek se ve sborníku dotýká předhusitské látky. Jan Hrdina ze svého pečlivě shromážděného katalogu cca 400 odpustků vybral ty, které se vztahovaly *ad imaginem*, tedy k náboženské soše či obrazu (celkem 25). K jejich rozšíření došlo zejména za Jana z Jenštejna, který jich vydal deset. Všechny ale jen do roku 1389, kdy se na synodě rozvinula diskuse o funkci obrazů a arcibiskup uznal nebezpečí modlářství od této praktiky ustoupil. Hrdina dochází i k hlubším závěrům o vztahu odpustků a obrazů s ohledem na další komponentu, relikvii; v druhé polovině 14. století mělo dojít k posunu ve prospěch autonomního náboženského díla nezávislého na nosiči posvátné moci.

Být publikace pojednává především o věcech vážných, nechybí ani odlehčení – studie Petra Hlaváčka o absenci ikonoklastu v Jáchymově. Po důkladném a navýsost fundovaném rozboru, který ukazuje všechny ideové a sociální předpoklady, proč se Jáchymov měl stát ohniskem obrazoborectví, dochází autor k poněkud cimrmanovskému závěru, proč se jím nakonec nestal: v této gründerické osadě jednoduše nebylo co zničit.

Ačkoli se sborník vyznačuje nejrůznějšími metodologickými přístupy, působí velmi sevrěně. Různými cestami se autoři vrací k několika centrálním otázkám: jak dekódovat konfesionalní komponenty díla, jaké jsou naše epistemologické možnosti v této oblasti, jak se konfesní reference proměňovala v čase i prostoru, jakou roli sehrával kontext díla či jaký díl památek se nám vlastně

dochoval. Odpovědi jsou mnohdy více hledáním než nalézáním, což ale u tak komplexní a dosud málo probádané problematiky není překvapením.

ROBERT NOVOTNÝ

ARCHEOLOGIE

Archeologický výzkum krajiny a aplikace ICT, edd. Andrea HOŘÍNKOVÁ – Peter KOVÁČIK – Stanislav STUHLÍK, Slezská univerzita v Opavě, Opava 2014

277 s., ISBN 978-80-7510-118-1

Pro neznalého poněkud záhadná zkratka ICT znamená Information and Communication Technologies (informační a komunikační technologie), pod nimiž se v tomto případě skrývá široká paleta nedestruktivních metod interdisciplinární prospekce krajiny (geomorfologický, geologický, geofyzikální, archeobotanický, geodeticko-topografický a archeologický průzkum) s navazujícím zpracováním a vyhodnocením v terénu získaných dat v prostředí variabilních mapových aplikací, databází či 3D modelů. Ve sborníku obsažené příspěvky jsou výstupem z aplikace výše uvedených metod výzkumu na vybraných lokalitách, případně na menších sídelních regionech v Čechách, na Moravě, ve Slezsku, v Polsku a na Slovensku.

Sborník tvoří celkem jedenáct příspěvků od pěti domácích a šesti zahraničních autorů či autorských kolektivů, které byly ponechány v mateřských jazycích jednotlivých referujících a doplněny krátkým anglickým abstraktem a souhrnem, což poněkud redukuje okruh možných čtenářů publikace. Formální úprava jednotlivých příspěvků i celého sborníku je standardní, obrazové přílohy jsou poměrně hojné, graficky kvalitní a dostatečně ilustrují prezentovaná témata.

První studie Zuzany Borzové, Martina Borzy a Petera Bistáka (Interdisciplinární výzkum Kostolianskej kotliny – stav a perspektívy) podává v úvodu přehled dosavadního archeologického výzkumu regionu a popis použité metodiky identifikace a evidence archeologických situací; poté přináší tři podrobněji zpracované příkladové studie, které se váží k lužickému hradišti Velký Lysec (tvorba nového geodeticko-topografického plánu lokality, spojená s tvorbou jeho 3D modelu, geofyzikální a následný ověřovací archeologický průzkum části fortifikace a osídlení akropole),